Є. Ю. ПЕЛЕНСЬКИЙ

РАЙНЕР МАРІЯ РІЛЬКЕ Й УКРАЇНА

Є. Ю. ПЕЛЕНСЬКИЙ:

РАЙНЕР МАРІЯ РІЛЬКЕ Й УКРАЇНА

Dr. EUGEN JULIUS PELENSKYJ

RAINER MARIA RILKE UND DIE UKRAINE

ZWEITE AUFLAGE

MIT DEUTSCHER ZUSAMMENFASSUNG

Др Євген Юлій Пеленський

Райнер Марія Рільке й Україна

ДРУГЕ ВИДАННЯ

МІНДЕН 1948 — БИСТРИЦЯ

Друкарня »Бистриця« в Міндені

I

Україна в німецькій літературній традиції

Райнер Марія Рільке, найвидатніший німецький поет першої четвертини XX. століття, це рівночасно також одна з найцікавіших постатей в Європі того часу, замітна не лише своїм надзвичайним поетичним хистом, великою глибиною думки, особливою силою почувань і зокрема йому притаманною великою релігійністю, але, і то у ще більшій мірі, своєю — як це ми б назвали — всеєвропейскістю.

Рільке з походження і по своїй духовості німець, хоч і з деякою слов'янською домішкою, виростав на слов'янських і романських культурах, завдяки чому об'єднав у собі все те, що найкращого створила Європа в своїй різнонаціональній многогранності.

Одним із дуже видатних, власне переломових, моментів у цій різновидості духових європейських впливів на поета був вплив України.

Передумовою для сприйняття впливу української духовости було в Рільке з одного боку

його походження, з другого ж виховання в слов'янському середовищі, в чеській Празі, отже, що за тим іде, вроджені і виплекані симпатії до Слов'янщини. Безпосередню основу для цього впливу дала подорож поета в Україну літом 1900 р. та зв'язані з тим доволі основні студії над українською духовістю. Вкінці, крім повищого, не слід забувати і про довголітню, — можна сміло сказати — вікову літературну традицію, що плекалася в Німеччині серед кругів тих німецьких поетів і учених, що так, чи інакше були зв'язані, чи принаймні ознайомлені з Україною.

З уваги на те, що ця традиція була в Німеччині дуже давня і напевно діяла вже на молодого Рільке, цебто в тому часі, коли він ще російської мови не вивчив і не знав Східної Європи безпосередньо, може слід і від неї зачати. Вона бо мала певний формуючий вплив на повстання і розвиток основних уявлень про Україну в Райнера Марії Рільке, ще тоді, коли інші, відмічені вище моменти не могли діяти.

Питання як німці представляли в своїх писаннях Україну, що було вже й раніш подекуди насвітлюване, останніми роками, цебто вже по появі першого видання цієї моєї праці,[1] дочекалося належного опрацювання, бо крім низки більших і менших праць вийшла в 1942. р. вичерпна студія проф. Дмитра Дорошенка в німецькій мові, що пред-

ставляє розвиток цієї літературної традиції в Німеччині на просторі останніх дев'яти століть.[2] Крім того з цілої низки інших праць можна згадати тут ще й популярну антологію того роду писань чужинців про Україну, що її видав проф. др Володимир Січинський.[3] Тимто вистане мені тут лише коротко зупинитися над цією справою.

Відмінно від попередніх дослідників цього питання, що зупинялися радше на різноманітних детайлях опису чужинецьких, а зокрема німецьких, дослідників України, хотів би я радше підкреслити основні риси, які вбачали чужинці в українському народі і які вони приймали власне за основні, що й стали для них підставою для побудови своєрідної синтези українськости. Є це передовсім такі риси української духовости: свободолюбивість, не дивлячись на довголітню неволю, глибока релігійність і вкінці особливе замилування до мистецтв, що все разом знайшло свій повний і заразом мистецьки майстерний вияв ув українській народній пісні.

Цікаво, що саме таку, а не іншу синтезу українства дають всі без виїмку чужинецькі, а зокрема німецькі мандрівники по Україні, а за ними і численні чужі поети, як лорд Ґордон Байрон, Віктор Ґюґо, Олександер Пушкін, Юліюш Словацкі, Проспер Меріме і інші. Серед них видне місце займає в тому відношенні Райнер Марія Рільке.

Тимто варта може пригадати кілька давніших голосів видатних чужинців про Україну, що кожний зокрема, і всі разом дають іменно таку синтезу українства. Коли поминути давніших, то слід зупинитися хочби на поміченнях і створеній на їх основі візії майбуття України, що її дав німецький мислитель Йоган Ґотфрід фон Гердер, велокий ентузіяст народної пісні, зокрема української. Ще в 1769. р. записав він у своїй йодорожній книжці:

»Україна стане колись новою Грецією: прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музикальний талант, плодовита земля колись проснуться. Із тільки малих племен, якими чейже були колись і греки, повстане велика, культурна нація: її межі простягнуться до Чорного моря, а відтіля ген у далекий світ.«[4]

Такий, як Гердерів, направду ширий і глибокий захват Україною і українцями в'ється червоно ниткою крізь усі описи чужинців, що мали змогу ближче пізнати Україну.

Кілька літ по Гердері мандрував по Україні Ґотліб Ґмелін, що зокрема відмітив у своїх »Мандрівках« українську побожність і естетичні замилування:

»Українці розмірно побожні, отверті, приступні для кожного та замилувані в музиці і співі. Люблять чистоту і тому найбідніша українська ха-

та куди привітливіша ніж найбагатший двір у Московщині.«[5]

В 1788 р. писав інший німець, Жан-Бенуа Шерер, у своїй написаній французькою мовою історії України про свободолюбивість і хоробрість українців:

»Українська історія має багато схожости з історією старинних греків і римлян: виховані як спартанці, озброєні як римляни, не завойовували горожани Козацької Республики чужих земель, але хоробро й завзято обороняли свої вівтарі і домашнє багаття. З їх історії довідуємося, як то батьки передавали синам у спадщині горде почуття незалежности та з кличем 'смерть або перемога' залишали їм як одиноке майно — шаблю.«[6]

Те саме підніс також інший історик Української Держави, німець Йоган Хрістіян Енґель у своїй — як на той час — блискуче написаній »Історії України й українських козаків, як також Галичини і Володимирії.«[7]

Про замилування до свободи українців писав також Ґеорґ Коль, що присвятив Україні велику книгу мандрівних описів:

»Немає сумніву, що коли вкінці розпадеться велетенське тіло Російської імперії, Україна буде цією її частиною, що відірветься від неї і стане цілком незалежною. Ніч, у якій це станеться, вже наближається. Українці це цілком самобутний на-

рід, із власною мовою і власними історичними традиціями.«[8]

Найяскравіше підкреслювали додатні риси українців зокрема всі ті чужиці, що подібно, як згадуваний уже Г. Ґмелін, мали змогу прирівняти Україну до якоїнебудь сусідної східно-європейської країни, зокрема до Московщини. Барон Гакстгавзен, що пізнав ці обі країни в 1840-их рр. писав у своїх »Студіях«:

»Українці є протилежністю до москалів. Українець є вдумчивий, запальний, радо згадує минуле свого народу і впивається спогадами про геройські подвиги своїх предків. Коли його спитати: хто він, то він відповість із радісною гордістю: я — козак. Українці це поетичний, багатий уявою нарід і тому легко уявити собі, яка сила народних пісень, казок і переказів збереглася у них. Вони мають великий талант до мистецтва, а до співу створений у них дзвінкий голос, чутке вухо і пам'ять... Непомірно більше ніж у москалів розвинуте в українців і естетичне почуття. Вони мають теж талант до рисунків і малярства. В цілій низці поменших рисів характеру помічається, що українці мають куди більше змислу для краси, аніж москалі.«[9]

Тож не диво, що навіть учені-природники, як наприклад Йоган Гайнріх Блязіюс, що перемандрував в 1840-41 рр. цілу європейську Росію й

Україну, поруч досліду природи (»в цілій Європі навряд чи можна знайти більш родючої землі, ніж Україна«) не могли не звернути уваги на людей:

»Горда хода, інша одіж, різкі риси обличчя вже на перший погляд відрізняють від московитів цю особливу людність«,

Або:

»Люди тут мають гарну й міцну будову тіла та здається не бояться суворих рис природи«. Він підкреслює більшу спорідненість українців до західних слов'ян ніж до москалів, захвалює красу і шляхотність українських церков, яким ніяка російська не дорівнює, а далі підносить велику ненависть українців до Москви, як свого найбільшого ворога.

Вже про перших українців, що їх стрінув у своїй мандрівці, чернигівців, пише, що вони »як і всі українці, вважають москвитів за своїх гнобителів, утискачів, за ворогів їх свободи«. Загалом Блязіюс підкреслює як основну рису вдачі українців любов до волі. Описуючи Переяслав, що лежить, серед численних могил, додає: »Кожен клаптик землі тут, здється, угноєно людською кров'ю та трупами«. Тим теж виясняє, чому Україна не займає належного місця серед культурних народів Європи: »безупинні війни проти зовнішних ворогів — то причина усіх злиднів України та її відсталости«. Друга важлива риса національного ха-

рактеру, що її підніс Блязіюс, подібно як і всі попередники, це поетичний і музичний хист українців:

»Майже в усіх своїх духових прикметах і здібностях українець просто протилежність до москаля. В українців живе ніжне поетичне почуття, яке виявляється у нахилі до сентиментальної романтики. Великорусові бракує усяких слідів романтизму в його світогляді; його жваве, практичне, часто високореальне почуття подекуди не може охопити й збагнути тихіші і більше замкнуті вимоги української вдачі. Пісні й фантазії українців нагадують поетичну вдачу сербів та лицарський романтизм поляків; їхні поетичні пориви легко переходять за вузький життєжий круг. Великорус задовольняється світом, що він сприймає і насолоджується ним; його поезія тільки збільшує та прибирає цей світ, змінюючи його. Який би і був українець — упертий, однобічний і нерухливий у житті, його поетичне почуття буває ворушке, необмежене і різностороннє; навпаки, хоч характер у великоруса гнучкий і податливий, — його поетичні погляди одноманітні й обмежені«[10].

Менш-більш подібно пише другий природник, що мандрував по Росії й Україні кільканадцять літ опісля, Александер Петцгольдт. По приїзді в Чернигівщину — пише він —

»Ми потрапили до якогось нового світу; ми

опинилися вже на Україні; усе тут стало інше: ґрунт, люди, їх звичаї і вдача, їх житла, знаряддя і т. ін... В Україні, починаючи з Чернигівщини, бачимо зовсім інших людей — українців або малоросів; це є галузь слов'янського племени, що зовсім відрізняється від усіх інших галузів цього племени; різниця велика і що до будови тіла та його зверхнього вигляду і що до духового характеру та нахилів що до мови, до способу життя, звичаїв та хатнього уладжування«. Петцгольдт захоплюється ще красою українського краєвиду, пишними садками довкруги хат, селянськими садибами, замилуванням до чистоти. І він врешті підкреслює велику любов до свободи. Вона пробивається навіть у тому, що наприклад харківський університет серед тодішньої мілітаризації високих шкіл у Росії, був єдиною вільною суто академічною установою. Він теж підкреслив великий хист українців до науки:

»Українець поводиться на полі науки рішуче з більшим нахилом, хистом і самостійністю, ніж великорос. В той час, коли українець вважає науку за завдання свого життя й віддається їй без сторонніх міркувань, здається, що великоруси взагалі вбачають у ній частенько тільки засіб на те, щоб досягти зовнішнього відзначення. Між українцями ми найшли... приклади людей, що були багаті на результати власних дослідів і власних міркувань,

але не намагалися робити з того галас«.[11]

Як видко з повищого, всі ці вчені мандрівники зокрема сильно підкреслювали великий мистецький хист українців та їх замилування до волі. Не диво, що власне ці прикмети так само, коли не ще більше, звернули на себе увагу і припали до вподоби німецьким поетам, так, як наприклад музичний хист українців зокрема подобався чужинним музикам, щоб згадати лише Ліста, Бетховена, Лєфлєра і інших, що в своїх композиціях використали неодне з української людової музики.

Зокрема захоплювалися німецькі письменники українською людовою піснею. Фрідріх Боденштедт, що довший час прижив серед українців на Кубані і мав змогу основніше пізнати український побут, додав до своєї збірки перекладів українських народних пісень на німецьку мову, що вийшла під заголовком »Поетична Україна« в 1845. р., між іншим такі теплі слова:

»Нехай запашні українські пісні мов жалібні вітри віють на німецькі левади і розказують, як діти України колись любили і боролися... У ніякій країні дерево народної поезії не видало таких величних плодів, ніде дух народу не виявився в піснях так живо й правдиво, як серед українців. Який захопливий подих туги, які глибокі, людяні почування в піснях, що їх співає козак на чужині! Яка ніжність у парі з мужеською силою про-

низує його любовні пісні... Справді нарід, що міг співати такі пісні і любуватися ними, не міг стояти на низькому ступні освіти. Цікаво, що українська народна поезія дуже подібна іноді своєю формою до поезії найбільш освічених народів Західної Європи... Важну ролю грає всюди жінка з її м'якими, ніжними почуваннями, бо ж і в історії України багато схожого з лицарським середньовічним світом. Дуже тісно живе українець з природою і бере з неї ці чудові малюнки, що є в його піснях.«[12]

Письменниця Тальві, що переклала на німецьку мову низку українських історичних пісень, пише зокрема про українську свободолюбивість, виявлену в народній пісенності:

»Визвольні бої проти поляків і москалів зродили дуже багато гарних і могутніх пісень. Формою — характером та сміливістю поетичних почувань вони дуже і дуже різні від великоруських. Сміливий розмах історичних українськнх пісень нагадує шотляндські балади. Козак не піддаєтья долі, але з нею бореться, бо українська пісня зродилася під свист куль, під брязкіт шабель у часі повгих воєн, що століттями кипіли від Карпат аж доза Дніпро.«[13]

По тій самій напрямній іде теж добір української тематики в німецькій поезії, бо і тут переважає власне оцей момент: боротьба за волю. — Коли поминути вже давніших та поменших німецьких

поетів, таких як Карло Юлій Штарк та інші, то всеж треба згадати хочби дві драми Рудольфа Ґотшаля на українські теми, обі присвячені власне цій тематиці: "Ґонта" (1858) та „Мазепа" (1860, перерібка з 1865), далі роман Адольфа Мюнцельбурґа "Мазепа" (1860), оповідання Вільгельма Антоні "Мазепа, або їзда в царство мертвих", тощо.

В останніх десятиліттях минулого століття зацікавлення Україною серед німецьких поетів помітно понизилося. Наново підносить його, надаючи йому нового розмаху великий німецький поет XX. століття, Райнер Марія Рільке.

На тлі хочби й оцього короткого огляду видко, що Рільке не є тут чимось випадковим, але іде в тому за давньою письменницькою традицією. Далі стане яснішим і те, що він звернув свою увагу власне на українську побожність, свободолюбивість та на народну пісню.

II.

Життєвий і творчий шлях Рільке

Райнер Марія Рільке (1875 - 1926) походив зі старого німецького роду, що довший час жив у слов'янській Каринтії, а згодом, десь коло 1718 року, переселився до Чехії. Самособою, що вже хочби з уваги на те не міг це бути чисто німецький рід, але більше, чи менше зіслов'янщений. Свідомий того був передовсім сам Рільке, коли наприклад у одному листі до Вітолда Гулєвіча з 15. лютого 1924 з Музот писав:

»Моєму власному почуттю, більше ніж можу висказати, відповідає здогад, що слов'янська струя не може бути наймаловажніша в різноманітності моєї крові.« [1]

Цікаво, що ці слова поета підтвердив навіть націонал-соціялітичний німецький історик літератури, Йозеф Надлер, у своїй »Історії літератури німецького народу«.

Другим важним моментом у житті поета було виховання в слов'янському середовищі, в Празі, родинному місті Рільке. Тимто нічого дивного, що

перші твори Рільке присвячені власне цьому містові. Це рефлексії і спомини з мандрів по Старій Празі, ліричні роздумування »В старім домі«, якась набожна шана для старого Градчансього замку і не менша повага до чеських поетів — Врхліцкого, Тиля і Заєра. — Але ці твори ще надто молодечі і в поетичному дорібку Рільке маловажать. Сам він згодом дуже різко і вперто підкреслював, що це лише поетичні вправи, подаючи рівночасно також і те, що його справжня поетична творчість зачинається щойно від подорожі до Росії, чи радше — як далі буде видко — в Україну. З уваги на те переломове значіння, що його мала подорож Рільке в Україну, варта навести хочби одну з таких заяв, як от наприклад звернення до його критика, дра Гайґрота, що своїй книжці про лірику Р. М. Рільке також пробував надати певну вагу цим раннім писанням. В листі з 24. грудня 1921 писав йому Рільке:

»... Який сильний мій спротив і заперечення проти кожного пригадування і толкування моєї т. зв. 'ранньої доби'. Наскільки Ви від неї вийшли, я мушу заперечити також Ваше представлення. Цих спроб, що на жаль збереглися, не можна ні дочого притягати, вони не є в ніякому, ніякому разі початком моєї праці, а радше виключно приватним закінченням моєї дитячої і юнацької безпорадности. Коли мені пощастить Вас колись осо-

бисто стрінути, або письменно подати Вам вичерпніше до відома, можливо, що пробуватиму представити Вам специфічно австрійські умовини для цієї ситуації, що дадуться точно датувати: я не сумніваюся, що Ви тоді будете схильні признати мене в праві.

»Отож власне вчора вечером я перелистував дещо саме ці сторінки, що присвячені 'молодому Рільке'. Шкода. Мені пригадався закид, шо його Стефан Георґе (десь біля 1899, підчас нашої одинокої зустрічі у Фльоренції) вважав за відповідне виложити мені так виразно, — що я завчасно оголосив друком. Як дуже, дуже була тут за ним правда!«[2]

Так само в листі до того ж критика з 12. січня 1922 ще раз з притиском:

»Я мушу кожну вказівку на цю ніби творчість моєї молодости як помилкову опрокидувати і відкидати« [3]

Правда, чимале значіння мав для молодого поета побут у військовій школі з Брні, але далеко не таке, як це йому приписували раніш німецькі критики — переломове. Або коли »переломове«, то лише у від'ємноу значінні, як вияснив сам Рільке в згадуваному вже листі до дра Гайґрота, пишучи про його спробу зв'язати цей побут безпосередньо з Рільковою поетичною твоочістю:

»Тут множаться, бо інакше і не могло б бути, помилки й помилкові заключення, наголоси

стоять усі на фальшивих голосівках. Військова школа: її величезне значіння в тому, що вона була раннім і повним поштовхом до 'повороту', на шлях до нутра і то в найглибшу середину«.[2]

Вглиб душі, або може краще сказати, ввищ, до Бога. Душа молодого поета була сповнена Богом, чи радше шуканням Бога. Рільке витворив собі вже тоді свій своєрідний пантеістичний світогляд, що дозволяв йому вбачати, чи принаймні шукати Бога не лише в людських душах, але навіть у речах, чи радше в глибшому сенсі їх існування. Цьому пантеїстичному світоглядові, що в своїх основах виріс із Платонівського світу ідей, хоч і не без впливу ідеалізму неоплатоніків, остав Рільке вірний до кінця свойого життя. На його думку зокрема деякі народи — більше як інші — є особливо близькі до Бога. В листі до Ільзи Блюменталь з 28. грудня 1921 р. писав він про те:

»Я маю неописане довір'я до тих народів, що дійшли до Бога не через віру, але зазнали Бога завдяки своїй власній народності, в свойому власному племені. Як от жиди, араби, в певному ступні ортодоксійні росіяни — і далі, в інший спосіб — народи Сходу і старого Мехіка. Для них Бог це походження і тим самим також майбутність.«[4]

Це 'шукання Бога' повело його в 1899 р. в Росію, а вслід за тим, в наступному році в Україну. І тут, саме тут, пережив він те, що можна назвати сповненням:

»Росія стала для мене дійсністю — писав поет до Еллен Кей — а заразом глибоким, повсякденним пізнанням, що дійсність це щось далеке, щось, що безмежно поволі приходить до тих, що мають тер=пеливість. Росія це край, де люди є самотніми людьми, кожен зо світом у собі, кожен повен піть=ми, як гора, кожен глибокий у покорі, без тривоги, що понижується, і саме тому побожний. Люди повні далини, невинности й надії, люди, що ста=ють людьми. І над усім ніколи не установлений, вічно змінний, зростаючий Бог«.[5]

Підчас першої подорожі в Росію був Рільке в Москві на сам Великдень, згодом поїхав до Пе=терзбурга, де пізнавав людей і мистецтво.

Однаково серед людей, як і серед мистець=ких пам'яток Петерзбурга вже тоді мусів Рільке нераз натрапляти на українські проблеми і укра=їнців, щоб згадати хочби його знайомство »зі слав=ним малярем« Іллею Ріпином і ознайомлення з отими безчисленними пам'ятками української ста=ровини, що ними такі багаті петерзбурзькі музеї. —

Між першою і другою подорожжю вивчав Рільке дуже пильно російську мову, літературу й історію мистецтва. Так само і підчас цих студій мусів він нераз стрічатися з українськими питан=нями, які густо=часто виринають в історії російсь=кої культури, а зокрема в російському письменстві і мистецтві, що довший час стояли під впливом укра=

їнського письменства і мистецтва та плекалися в великій мірі українськими творчими силами. Цією обставиною можна мабуть найлегше вияснити, чому т. зв. друга російська подорож Рільке повела його через Росію в Україну.

Літом 1900 р. переїхав Рільке майже цілу Україну. Найдовше задержався в Києві. Тут в набожному захопленні тисячелітньою київською старовиною, під безпосереднім подихом української побожности, чи якби можна було стилем самого Рільке сказати, українського Бога, творить він свої перші справді дозрілі, великі твори: нариси »Про любого Бога й інше«, що в дальших виданнях називаються »Казками про любого Бога«, і збірку лірик »Книга годин«. Ці твори не лише високо оцінила критика, але і сам поет вважав їх уже за вповні дозрілі і справжні вияви його творчої снаги. В присвяті Еллен Кей написав він на примірнику »Казок про любого Бога«, що в цій книжці заховано багато його найкращих думок.

З того часу нераз висловлювався Рільке також і про той переломовий вплив, що його мала на нього Росія, висловлювався в глибоким переконанням і повним захопленням. — Коли одначе зважити, що перші визначні твори повстали не в Росії, а в Україні, а далі і те, що про властиву Росію, про її ортодоксійну побожність, а зокрема про Л. Толстоя, якому таке глибоке значіння

для творчости Рільке приписувала німецька критика, висловився він згодом дуже критично, то стане ясно, що його захоплення »Росією« відноситься власне не до Росії, а до України, що лише випадково входила в склад Російської імперії.

Особливо виразно видко це в його творах, зокрема в »Казках про любого Бога«. Є це збірка нарисів і новель, сформованих в одну цілість завдяки рамовому діялогові між поетом і одним знайомим калікою, що відповідно попереджає кожну новелю.

Ціла збірка пронизана якоюсь апокаліптично сильною, всеобімаючою, пантеістичною тугою. По цілій Европі шукає поет — Бога. Поодинокі нариси присвячені окремим країнам від Італії до Московщини. Лише Україні присвячено два. Видко для поета-містика була вона найближча Бога.

Пізніші мандри, що вели Рільке в Еспанію, Туніс, Єгипет, Швецію, Францію і Швайцарію — щоб згадати лише найголовніші — відтягають його увагу від України. Його знайомство з великим французьким різьбарем А. Родіном, яке незабаром обернулося в щиру приязнь, як і довший побут у Франції і в Іспанії, глибоке і повне захоплення сприйняття французької поезії, — враз із попередніми подорожами до Італії — зв'язали його міцно з основами романських культурних надбань.

Все те дало йому змогу дійти до величавої

синтези всеєвропейської культури.

Виявом такого поетового наставлеиия були його твори, що повстали в і по 1900 р. Є це крім згаданих вище двох творів, і лицарського середньовічного нарису, сьогодні найпопулярнішої книжки в німецькій поезії: »Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke«, вірші »Das Buch der Bilder«, автобіографічний роман »Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge«, й інші. Згодом, по довшій перерві, що її викликала Перша Світова війна, повстали ще нові збірки поезій: »Duineser Elegien», і »Die Sonette an Orpheus«.

Рільке це передовсім лірик, лірик великого стилю. Поет ніжних настроїв, глибоко релігійний містик, захоплювався середньовічним містичним християнізмом, що в нього, як і колись у минулому, тісно і нерозривно сплітався з духом лицарства.

У своїх писаннях зумів Рільке відзеркалитп ціле багатство філософічних ідей та культурних течій, що перехрещувалися на грані двох століть: минулого й сучасного. Дав прекрасну синтезу всього найкращого цілої Європи, відводячи рівночасно в тому належне — навіть можна сказати дуже почесне місце — Україні. Даючи повну перевагу ідеалістичному світоглядові, він умів обєднати м'яке, всеобіймаюче чуття з втіленням могутньої ідеї в надзвичайній людині, навіть можна б було сказати майже надлюдині нічшеанського типу, як-

би не те, що її надзвичайність полягає не стільки в надлюдськости, скільки в її наближенні до Бога. — Своїми надзвичайними досягненнями в ділянці мистецького вияву Рільке близько споріднений з другим великим ліриком нової Німеччини, Стефаном Ґеорґе. Одначе його мова з відтінню австрійсько-чеських німецьких говорів куди барвніша, мелодійніша і багатіша. Під цим оглядом можна його поставити поруч давнішого німецького поета, Йозефа Айхендорфа.

III.

Подорож Рільке в Україну 1900 р.

Як уже вище була про те згадка, Райнер Марія Рільке відбув свою першу подорож до Росії весною 1899 р. План цієї подорожі мусів повстати вже раніше, найпізніше в 1898 р. В листі до матері з 27. червня 1898 р. писав він з Цопот біля Данціґа про цю мандрівку, як про щось уже цілком певне: »Звідсіля не підийму ніякої подорожі, а щойно зимою поїду до Росії, бо з людей, що їх хочу відвідати, тепер нікого нема в Петербурзі«. Так само впевнено писав він і 13. лютого, також до матері: »Воно вже вирішено, що моя велика подорож тим разом буде не до Італії... але далеко, далеко на Північ, а саме розпічну її в другій половині квітня«.[1]

Ширше пише Рільке про цю намічену подорож у листі до Вільгельма фон Щольц з 10. квітня 1899: »... відколи я був в Арко, сидів я на краю Італії, в достаточному відреченні, був у Відні на відкриттю сецесії і на премієрі Льоріс, лежав у Празі в ліжку на інфлюенцу, а тепер приго-

товляюся серед невиносного суму цієї бурхливої весни до подорожі до Росії. Надто безнастроєвий і кволий був для мене Великдень. Хочу мати його ще раз під повними дзвонами, і приємніше повинен завершити мій побожний слух гомін церков Кремлю«.[2]

Згідно з цим планом виїхав Рільке 25. квітня 1899 р, з Лю Андреас-Сальоме і її чоловіком до Москви, де прибув два дні пізніше. Тут перебули вони один тиждень, підчас якого пережили Великодні свята і познайомилися з деякими видатними діячами російської культури, як проф. Леонід Пастернак, кн. Павло Трубецкой, Лев Толстой і ін. 4. травня виїхав Рільке до Петерзбурга, де також поробив багато знайомств. Зокрема згадує він в одному з листів до матері про свої відвідини в робітні 'славного маляра Іллі Ріпина'. Крім того запопадливо відвідував музеї і приватні збірки. Побут у Росії тривав разом приблизно 6 тижнів.

З початком серпня виїхав Рільке разом з панею Лю Анреас-Сальоме до Майнінґен, де перебув у домі своєї приятельки, пані фон Бюльов, також 6 тижнів, присвячуючи ввесь час вивчанню російської мови і культури. Ці свої студії продовжував він далі зимою.

Цікаво, що вже тоді Рільке був свідомий того, що ця подорож може багато дати йому для своєрідної синтези Європи, коли вже 22. квітня

1899 р. писав до пані фон Бюльов, заповідаючи свій приїзд по повороті з Москви: »Тоді улаштуємо в Майнінґен певного роду замінну торгівлю римських спогадів з нашими російськими враженнями; товарі з окраїн Сходу порівняємо зі скарбами Заходу і доповнимо себе в нашому посіданні двох світів«.[3] Так само писав Рільке до цієї ж адресатки з Росії: »...я сприймаю свій побут у Росії як дивне доповнення цієї фльорентійської весни, що про її вплив і успіх я розказував Тобі. Приязна доля повела мене до наступних річей, далі в глибину, в більшу простоту і до гарнішої простодушности Фльоренція видається мені певного роду прообразом і приготуванням до Москви«...[4]

Вже 26. вересня 1899 р. писав Рільке матері про свій намір виїхати вдруге весною 1900 р. »для студій до Росії«; а в листі з 5 грудня повідомляє, що тим разом поїде в Україну, чи — як він тоді висловлюється, в південну Росію.

Як і попереднім разом, так і тепер виїхав він з панею Андреас-Сальоме, що знала російську мову, 7. травня 1900 на Схід, спершу до Росії, де перебув у Москві три тижні, а згодом відсіля через Тулу, де вступав до Ясної Поляни до Толстоя, в Україну.

Спершу поїхав Рільке до Києва.

»В Києві — як пише др Софія Бруцер — головні враження були історико-мистецького й іс-

торичного роду. Крім того сильно пережив Рільке також у Києві російську (?) народну побожність. Без Києва була б не до подумання 'Книга годин'. Особливо заінтересувався Рільке Софійським собором і Печерською Лаврою. В Києві шукав він передовсім за старим святим містом, звідкіля вийшла руська побожність, за столицею старої Руси. Крок за кроком вступав він у його заховані тайни, поки він не скинув усі зміни наступних століть і знову не став тим, чим був первісно.«[1]

»Києва не люблю — писав Рільке в листі з 6. червня 1900 тому, — що він втратив під впливом столітнього панування поляків багато дечого з цієї руської своєрідности, яку я так люблю. Він став польський, т. зн. міжнародний, має електричні трамваї, широкі вулиці з великими магазинами, цілий і пів-світ, великі готелі і т. д. Я стараюся з того усього — на скільки лиш можливо — як найменше помічати і звертаю усю увагу на старі церкви і собори, в яких є старі образи і цінні мощі. Тут у Києві прийшло християнство на Русь, тут пробувала свята Ольга вперше навертати, і її внук Володимир Святий надав у цьому місці владу хрестові. Перші церкви і собори основано в Києві, і під впливом ревности новонавернених повстали найпобожніші громади, з яких ще відділялися поодинокі монахи задля більшої самоти«.[1]

Рільке вибрався до Києва і Київ сприйняв

так, як це зробив би прочанин, можна сказати навіть, український прочанин. Найбільше уваги присвятив тут Рільке церквам і Печерській Лаврі, де був кілька разів, а в самих печерах двічі. Оба рази перебув він у печерах по кілька годин. Повний набожного захоплення опис святих печер подав він у згадуваному вже листі до матері з 8. червня 1900 р.:

»Ще сьогодні мандрується цілими годинами проходами, (що не є вищі від чоловіка середньої величини і не ширші від ширини плечей) попри келії, в яких жили святі, і чудотвортці, і святістю одержимі самотники. Сьогодні стоїть у кожній келії отверта срібна домовина, в якій лежить неструхлявілий, завинутий у коштовному одамашку в коштовній скрині той, хто тут жив перед майже тисяччю роками. Безупинно тиснеться прочанський нарід з усіх сторін, від Сибіру по Кавказ, крізь темінь і всі цілують закутані руки святих. Це є найсвятіший манастир у цілому царстві. Я проміряв усі ці ходи з палаючою свічею в руках, раз сам один і раз серед богомільного народу. З усього того маю сильні враження і я постановив ще раз відвідати дивні катакомби, заки опущу Київ«...[1]

В Києві Рільке запопадливо працює. Тут, під впливом українського старовинного міста та великої побожности українського народу повстали два перші визначні твори Р. М. Рільке, надихані пи-

тому йому від тепер глибиною і побожністю: »Книга годин« і »Історії про любого Бога«, в яких багато місця відведено Україні.

Дальші мандри Рільке по Україні теж такі, які зробив би кожен українець: друга проща, тим разом до Канева на могилу Шевченка. Відбув її Рільке в неділю 17. червня Дніпром з Києва до Канева, звідсіля пішком на могилу Щевченка, де перебув кілька годин на самотних роздумуваннях.

Потім поїхав Рільке далі Дніпром до Кременчука, а звідсіля до Полтави, де неначе найживіше билося народне серце України. Тут »на краю гарної України« зупинився Рільке на кілька днів, щоб відбути кілька випадів у довколичні села, »щоб побачити зблизька людей і край«.

Тут зустрінув між іншим одну українську селянку, якої не міг потім забути, бо начебто проста розмова з нею вразила його своєю надзвичайною глибиною.

З Полтави поїхав Рільке до Харкова, а звідсіля назад до Росії. І він мусів зауважити велику різницю між Україною і Росією, коли писав з першого російсього міста, Саратова: »Тут цілком орієнтально і дивно«.

IV.

Україна в творах Рільке

»По суті шукається в усьому новому (в країні, людині, чи речі) лише вияву, що допоміг би якомусь власному визнанню до повнішої сили і зрілости. Всі речі є на те, щоб стали для нас образами в якомунебудь змислі. Вони не терплять на тому, бо підчас коли вони нам ясніше висловлюються, клониться наша душа в такій самій мірі над ними. І я відчуваю цими днями, що мені російські речі дадуть ім'я для цих найстрашніших набожностей моєї істоти, які вже від дитинства тужать за тим, щоб перейти в моє мистецтво«.[1]

Ці слова Рільке, взяті з одного листа, писаного з Росії 27. травня (7. червня) 1899 р. до Фріди фон Бюльов, є не лише читким усвідомленням власного пантеістичного наставлення, що мало відтепер перейти також у його поезію, не лише усвідомленням оцього, такого питомого пізнішому Рільке, взаємовідношення між речами і образами, але і заразом і цієї обставини, що власне Росія,

власне російські речі дадуть йому змогу найти найвластивіший поетичний вияв.

Ще повніше відчув це поет рік пізніше, підчас подорожі по Україні. Тут знайшов він не лише ще повніший і ще кращий поетичний вияв для вислову річей образами, але знайшов також людей, що в своєму серці носять Бога.

Бог пантеіста Рільке це не щось трансцедентне, щось, що стоїть поза часом і простором. Це радше те, що сприймає і відчуває людський дух у зв'язку з прочуттям існування Абсолюту. Не Бог є творцем людини для Рільке, але власне людина творить у своїй побожності Бога. Його теза звучить не лише: »дозрівання річей і людей у Бозі«, але й »дозрівання Бога в нас«, при чому ввесь натиск покладено власне на другу половину тези. Отже Бог є у нас самих і тільки у нас і в речах. Цю свою тезу довів Рільке до краю в »Книзі годин«:

»Що зробиш, Боже, як скінчуся?
Я є Твій дзбан, (— як розіб'юся?)
Я Твій напій, (— як зіпсуюся?)
Я є — Твій одяг і зайняття,
зі мною втратиш сенс буття.
Не матимеш по мені дому...«

Цю свою містичну віру висловив Рільке безліччю поетичних образів, що силою своєї символіки пригадують Біблію, хоч по суті значно різ-

няться від біблійної символіки, зближаючись радше до простонародних релігійних понять і уявлень, зокрема українських.

З уваги на те, що Бог постійно стається, постійно завершується в наших душах, не є він для Рільке початком усього, але власне сучасністю, сучасною дійсністю і у ще більшій мірі майбутністю, що щойно має завершитися, зібравши в собі всю творчу снагу всіх людей, всю їх побожність і божість. Бо боже є в людях. І Бог є »прийдешній, що від правіку існує, майбутній, остаточний овоч дерева, якого листками ми є. Як бджоли збирають мед, так зносимо ми найсолодше з усього і будуємо Його«. »Бог це ніколи не завершене майбуття, це собор, що не може бути викінчений, це »повстаюча світова безодня«.

Таке містичне з'ясування Бога в його абсолютній пасивності, що було вже і в давних містиків, напр. у Плотина, по суті споріднене також з українськими простонародніми релігійними уявленнями, що також приписують тут власне людині творчу ролю в формуванні і вияві Бога, доводячи тезу про свобідну волю до краю. (Вправді є в українському фольклорі також інші, противні наверствування, що виросли з детерміністичних заложень, але вони тут чужі, східні впливи, а не щось органічне).

На тому тлі стають зрозумілі вповні релігій-

но-поетичні уявлення Бога враз із вірою, що Бог ходить, чи радше, ходив поміж людьми, що той, чи інший старик, селянин, кобзар, чи монах, є раз людиною, а раз просто Богом. Бо Бог є скрізь у житті, Бог це само життя.

На такому містичному підгрунті побудовані »Казки про любого Бога« Рільке.

В одному підготовному нарисі, що не ввійшов до збірки, п. н. »Володимир, маляр хмар« (»Wladimir der Wolkenmaler«), якого тематика також узята з українського побуту, пише він: »Люди глядять усе осторонь від Бога. Вони шукають його в світлі, що стає все зимніше і гостріше, вгорі«. »Але Бог жде деіноді, — жде — зовсім на дні усього. Глибоко. Там, де є коріння. Де є тепло і темно«. В різноманітних постатях, у кожен час, серед різних людей приходить і проходить Бог. Треба лише вміти його вбачати в житті в людях і речах. Бо Бог це само життя.

І тут знову зближається Рільке до простонародних уявлень, що стоять ще на ґрунті первісно-релігійного, чи радше магічного світосприймання.

Мешканням Бога на землі є не лише собори, але кожна тепла і темна безодня. Такою безоднею є людське серце. — Зокрема в Україні, де »гроби є горами, люди є бозоднями«.

В дванадцяти »Казках про любого Бога« з'являється Бог дванадцять разів між людьми в найріз-

номанітніших постатях. З'являється так само в ґетті, як і в царській палаті, з'являється серед усіх народів і в усіх країнах від Італії по Москву.

Лише Україні присвятив Рільке тут виїмково аж два нариси. Це »Як старий Тимофій умирав співаючи« і »Пісня про Правду«. (»Wie der alte Tymofei singend starb«, »Das Lied von der Gerechtigkeit«) В обох цих нарисах їх містичний зміст виступає на тлі широко розгорнутих картин старого українського побуту. Їх тематика це з одного боку представлення українського замилування до мистецтва, з другого представлення героїзму і почуття справедливости та замилування до волі. Підкреслюючи саме ці моменти української психіки, іде Рільке по лінії давних німецьких літературних традицій, додаючи до того лише як нове містичне сприйняття Бога. Але і всі так сказати б »старі« ідеї передає він у новому і так високо мистецькому вияві, як ніхто досі в Німеччині. Рівночасно так зіставлені картини дають основно відчуту й докраю продуману, по мистецьки перетворену, завершену синтезу української національної психіки.

В нарисі »Як старий Тимофій умирав співаючи« представлено старого сліпого українського кобзаря, славного широко і далеко, що хотів вивчити свойого одинокого сина Ігоря на кобзаря. Але Ігор волів повінчатися з молодою, гарною жінкою й помандрувати до святого Києва. Старий Тимофій

перестав співати, замкнувся у своїй хаті. Коли ж приходили до нього з усіх-усюдів хлопці на науку, відправляв їх з нічим. Так минуло три роки. Тимофій захворів, та тимчасом в Ігоря прокинулася охота вивчити всі батькові пісні. Він вертається і старий Тимофій співає йому день і ніч охлялим голосом. Хоче виспівати всі пісні, та так і вмирає з піснею на вустах.

В другому нарисі швець Петро, що попри шевство малював святі ікони, хотів вивчити свого сина Олексу теж на іконописця. Але раз Олекса намалював ікону Богородиці не лише не схожу на суворий церковний первовзір, а просто як портрет Марусі, дочки козака Голокопитенка, отже як річ наскрізь гріховну. Тому швець, перехрестившись багато разів, скоро перемалював цей богомаз, а Олексі заборонив малювати. Коли Олекса пробував висватати Марусю, вона висміяла його, та й на Січ до запорожців ніхто не хотів його взяти, бо був за молодий. Аж раз прийшов у село кобзар, що співав огненну пісню про Правду й Неправду. Заповідав повстання проти ворогів. За другими пішов Олекса. Викрався з хати вночі, думав, що ніхто не запримітить того. Тимчасом при воротях хтось несподівано обняв його й поцілував у голову. Це мати благословила його на святу війну за волю України. А батько мовчки поставив за сина свічку перед іконою Богородиці.

Упрощений зміст достроєно до загального тону вишуканої наївности. Вага цих оповідань не в сюжеті, а в величезному багатстві мистецьких засобів і досягнень.

Представдені тут люди, хоч і прості, живуть вищими ідеалами. Вони близькі Богові. Повні всестороннього мистецького хисту, вміють рівночасно вхопити за зброю, коли батьківщині загрожує небезпека. Така й Україна. »Польські пани були панами в полудневій Русі, в цих тихих, самітних степах, що їх називаємо йменням України. Це були тверді пани. Їхній гнет та хапчивість жидів, що навіть загарбали церковні ключі, що їх лише за оплатою видавали православним, втомили й довели до призадуми молодь довкруги Києва й вздовж цілого Дніпра. Сам город, святий Київ, місце, де вперше Україна промовила про себе чотирьома сотнями церковних бань, щораз більше потапав у собі самім і згаряв у згарищах, неначе в наглих, божевільних думах, що поза ними ніч лиш усе безмежніша стає. Народ на степу не знав поправді, що діється. Але огорнені дивним несупокоєм виходили вночі з хат і мовчки гляділи на високе, вічно обезвітрене небо, і вдень можна було бачити якісь постаті, що виринали зпоза верхів могил, що сторожко здіймалися над плоським роздаллям. Ці кургани, що є гробищами минулих поколінь, розсипані по цілому степу, немов застигла, заво-

рожена хвиля. І в цій країні, де могили є горами, люди є безоднями. Глибоке, похмуре й мовчазне є населення і його слова є лише слабким, тремтливим мостом над їхнім справжнім побутом. — Часом знімаються темні птахи з могили. Часами вдаряють дикі пісні об темінних людей і потапають у них глибоко, тоді як птиці губляться в небі. У всіх напрямках усе здається безмежне. Навіть доми не можуть охоронити перед цим безкраєм і їхні дрібні віконечка повні його. Лише в притемних кутках кімнат стоять старі ікони, як милеві стовпи Господа, і відблиск дрібного світла йде крізь їх рами, немов заблукане дитя крізь зоряну ніч. Ці ікони є єдиною затримкою, єдиним певним знаком у дорозі, і немає хати, що могла би без них існувати. Щораз то нових треба; коли хтось вінчається й будує собі хату, або коли дехто, як от старий Охрім, умирає з бажанням забрати в поморщених долонях святого Миколу-чудотворця, імовірно тому, щоб порівняти з цим образом святих у небі й пізнати того, що його почитав більше від усіх інших«.

Таку теплу, багатогранну й барвну сильветку України малює поет у »Пісні про Правду«. До того слід додати цілу низку незвичайно характеристичних подробиць, узятих із українського побуту кобзарів, подробиць, що по майстерськи вплетені до оповідання.

Так само вплетено в оповідання переклад української народної пісні про Правду й Неправду, що її співає кобзар Остап. Переклад прегарний своєю простотою й біблійною силою слова. Крім останньої строфи, дещо зміненої для потреб дії, всі інші є настільки вірним перекладом, що зберегли не лише такі особливості української народної пісні, як персоніфікації, епітети, повторення, але навіть протиставну конструкцію й місцеву кольористику (пани-люди!), дарма, що переклад написаний нев'язаною мовою.

В цих двох оповіданнях, з яких одно змальовує часи перед Хмельницьким, друге дещо пізніші, вмістив Рільке стілки щирого захоплення Україною поруч справжнього знання українських справ, що просто не знати чому більше дивуватися. Не хочеться вірити, що це писав чужинець в час, коли українська справа була найменше популярна в світі. Як приклад можна подати хочби такий зв'язкий та попри те мистецький опис гри на бандурі в українському селі:

»Запанувала мовчанка. На шістьох довгих струнах бандури повстав звук, ріс, і скорочений і рівночасно обезсилений, вертався із шістьох коротких струн. Це враження повторялося у щораз то швидших тактах так, що врешті треба було замикати очі з переляку, щоб не побачити, як паде у головокружному гоні з мелодії; знечев'я прорва-

лася струна, щоб зробити місце гарному, важкому голосові кобзаря, що незабаром заповнив до краю всю хату й викликав теж із сусідніх хат людей, що гуртувалися при дверях і попід вікнами. Але цим разом не про героїв ішла пісня. Видко, слава Бульби, Остряниці і Наливайка була непохитна. На всі часи видко закріпилася козацька вірність. Не про їхні подвиги йшла нині пісня«.

Або таке друге речення: »Мабуть глибше у всіх, що слухали її, задрімав танець; бо ніхто й ногою не ворухнув, й руки не підніс. Як Остапова голова, так теж інші голови похилились і зважніли від пісні«.

Такі слова міг написати лише той, хто направду добре знав психіку українця, його податливість на музику, замилування до танцю, його повагу й нахил до туги, той, хто добре підглянув, як ці складні, часто супротивні елементи спліталися разом. »І по короткій, поважній тиші знову забрязчала бандура, цим разом уже краще розуміла її все більша й більша юрба. Тричі співав Остап свою пісню про Правду. І кожний раз вона була інша. Коли перший раз це була скарга, то повторена стала обинуваченням, і напослід, коли її втретє співав кобзар з високо піднесеним чолом, пронеслась мов ланцюг коротких приказів. Тоді з дрижачих слів ударив дикий гнів і обхопив усіх, пірвав їх у широке і заразом тужне за-

хоплення«, Відповідь присутніх була коротка: »Де збираються люди?« Так повстало українське пов= стання.

Рільке не лише пізнав українців, він їх також зрозумів і відчув. Близькі були йому ці люди, та= кі близькі самого Господа. Що такий був підхід Рільке до України підтверджують крім тексту »Ка= зок про любого Бога« також його листи. Цю свою книжку називає Рільке скрізь гарною. В листі до Павлини Модерзон=Бекер пише в супровід своїй книжці: »Маю до Вас прохання: чи не схотіли б Ви зберегти для мене цю книжку нарисів, де напи= сано багато моїх найлюбіших рядків« (1900).

Чому саме Україна була для Рільке така близь= ка, і чому саме її він так сприймав і так нею за= хоплювався, на те дає відповідь »Книга годин«. Ця збірка поезій, що складаєтья з трьох частин (»Книга про монаше життя« 1899, »Книга про паломництво« 1901, »Книга про вбожество і смерть« 1903) повстала в своїй основній частині в Києві і лише під виливом Києва, дарма, що різні поезії датовані також інакше. Вона ідейно споріднена з »Казками про любого Бога«, але тут ця сторона виступає повніше і яскравіше.

До Києва вибрався Рільке так, як вобирається паломник на прощу, і так теж він Київ сприйняв. Свідоцтво тому — поезія »Тут вступив я як па= ломник« (»Da trat ich als ein Pilger ein.«) Стоючи

там, де стоять прошаки, серед якогось старенького селянина, окружений такими ж паломниками, відчув Бога: »я сприйняв Тебе так ніжно, як ніколи досі, об'явленого так без слова в усіх і в ньому«,

Лише в Києві могла розвинутися містична концепція Рільке про Бога-дерево, на якому люди є листками, а поодинокі галузі це краї-народи. Ця концепція виравді відома з писань давніших містиків, але Рільке розвинув її по своєму, призначаючи і тут Україні зовсім вийняткове місце. Це підкреслено особливо сильно завдяки порівнянню з Італією, що в Європі займає також місце святої землі. —Галузь Божого дерева, що простяглася понад Італією, вже відцвіла. Але вона не принесла плодів, втомилася цвітінням серед самого цвітіння — і ніколи вже плодів не принесе. »Лише Божа весна була там, лиш Син Його, слово, — совершився«. (»Галузь Божого дерева, що простяглася над Італією» — »Der Ast vom Baume Gott, der über Italien reicht.«) Весна не є завершенням, не є дозріванням. Але інша галузь Божого дерева, якій нема рівні, не лише процвіте, але і дозріє »в країні, де люди наслухують, де кожен є подібно самотний, як я«:

»Бо лиш самотним прийде об'явління,
і багатьом самотним, що на себе схожі,
подасться більше, як лише одному.

Бо інший кожному все Бог, з'явиться,
поки пізнають близькі плачу,
що через їх далекі думи,
крізь їх поняття і переччя
лиш в сотні виявів прерізний
іде мов хвиля — один Бог«.

Ця країна, країна самотних людей таких, як і сам поет, одиноко може сприйняти Бога. Це країна Божого дозрівання-завершення, країна Божого літа. Це Україна. (»Mit einem Ast, der jenem niemals glich.«)

Рільке тужить за цією далекою степовою країною повною могил. Він ладен покинути і дім і дружину, і піти туди на схід — »бо ти говориш мені про такі далекі країни, І моя снага глядить за обрисами могил« (»До молодого братчика« — «An den jungen Bruder«). Містична сила цієї країни представлена також у поезії »Часом встає хтось при вечері« (»Manchmal steht einer auf beim Abendbrot.«) щоб покинути дім і і сім'ю, »і відходить, і йде, і йде, і йде — бо десь на Сході стоїть церква. І його діти благословлять його, немов мертвого«. А коли він цього не зробить, і вмре звичайною смертю дома, то »його діти помандрують світами до цієї церкви, що її він забув«.

До найкращих поезій Рільке, присвячених Україні, належить представлення київського Святософійського собору з його іконами, царськими

вратами і Незрушимою стіною (»Рідко буває сонце у соборі« — »Selten ist Sonne im Sobór.«) Цей собор називає Рільке Божим престолом. Тут належить також опис Печерської Лаври в її мощами Святих п. н. »Чи знаєш, мій Господе, про цих Святих« (»Weißt du von jenen Heiligen, mein Herr?») що від сотень літ тут спочивають і яких показують тепер тисячам паломників, що »йдуть до манастиря з міста і зі степу«.

В поезії »Ти є манастир« дав поет інший опис Печерської Лаври, зосереджуючи тут свою увагу на зовнішньому вигляді церков і гробів. (»Du bist das Kloster zu den Wundenmalen.«)

Окреме місце займають тут описи прощ до Печерської Лаври. Одна поезія представляє поетову прощу (»Ich war bei den ältesten Mönchen.«) інша загальну прощу прочан не лише з цілої України, але і з далеких сторін, »з Тифлісу і Ташкенту«. (»Паломничий ранок« — »Ein Pilgermorgen.«) І в цій поезії, подібно як у »Казках про любого Господа« представлено, як до одержимого монаха прийшов якийсь невідомий старець неначе до дитини і відняв від нього хворобу. »Знаєш ти також, хто я є?« Так, монах знав. Він поклав голову на коліна старцеві...

Але найповніший вислів метафізичного захоплення Україною, що доводить до повного духового з'єднання з нею, дав Рільке в поезії »Година з

окраю дня« (»Eine Stunde vom Rande des Tages.«) Композиція цієї поезії складена в плані розмови поета з власною душею. На запит, за чим тужить його душа, відповідає: »Будь степом, і, степе будь розлогий, май старі, старі могили...« Це містичне об'єднання зі степом доходить до вершин екстази в виклику: »Будь степом, будь степом, будь степом!« — Подібно, як у »Казках про любого Господа« це містичне захоплення Україною представлене на тлі краси української природи, зокрема тут — українського степу ніччю, залитого місячним сяйвом, покритого старими могилами. З цим краєвидом нерозривно сплітається постать сліпого українського кобзаря, що серед степу вночі набірає надлюдских розмірів і надлюдського значіння. Це теж якась містична постать близька Бога, може навіть сам Бог. Містична сила його не в проспіваних піснях, а в тих, що залишаються в ньому, чи непроспівані — до нього вертаються. Ця концепція українського кобзаря живо нагадує »Перебендю« Шевченка.

Український краєвид має для поета все щось містичне чи це буде краєвид, що його оглядав підчас їзди Дніпром, чи остання самотня хатина в селі, (»In diesem Dorfe steht das letzte Haus»).

Скрізь там, де Рільке говорить про глибину людських серць, що можуть сприйняти, чи сприймають Бога, і скрізь там, де говорить про красу

землі, що її має »одідичити« Бог — не забуває він про Україну і українців, про покритий могилами степ, про українські церкви, а зокрема про Київ і Печерську Лавру. Як типовий приклад можна назвати поезію »Ти одідичиш зелень« (»Und du erbst das Grün.«) що є неначе поетичним реєстром краси і святостей землі. Разом із зеленню пройдешніх садів, і синню розплинутого неба, і росою багатьох літ, і красою багатьох весен, і чарами осеней одідичить Бог усі святі місця землі і всі пісні. Серед цих святих місць-церков зокрема згадує Рільке про »манастир, що творить під садами Києва сплетіння темних, глибоких ходів«, про Печерську Лавру.

Така була в найзагальніших обрисах містична концепція Бога, що стається і росте і дозріває в людях, та світу як Божого дерева, і така була в цій концепції особлива роля України, як галузі з цього дерева, якій немає рівних.

В пізніших збірках поезій не вертається уже оця так широко розгорнута в »Книзі годин« містична концепція в такій формі, що всеж, не дивлячись на всю свою красу, різноманітність і багатство вияву та неофітську силу і свіжість, вражає дещо своєю молодечою недозрілістю. Згодом дає Рільке глибшу, можна сказати, реальнішу концепцію світу і глибше відчуття Бога. А разом із тим справи людей і світу стають йому і самі по собі ближчі, навіть без пантеістичного нальоту. Тим не менше

близьке, глибоко-інтимне відношення до Бога остає в Рільке все і ця риса є притаманна всім його поезіям, також і пізнішим.

Можливо, що оця частинна зміна містичної концепції, але ще більше може нові мандри по південній і західній Європі неначе відчужили поета від України. Могла бути теж ще інша причина: з часом його поезія стає все менше і менше зв'язана з якимись окресленими місцями, чи країнами. Вона стає загальнолюдська не лише своїм наставленням, але також своїм проведенням у понадпростірному і понадчасовому плані.

В споминах, що проriваються тут і там, встає перед ним Україна нераз. І тоді Рільке усе підкреслює свою духову спорідненість з нею, свою близькість до України і українців.

З цього боку цікава напр. »Буря« (»Sturm.«) зі збірки »Книга образів«. Коли зривається буря, »Тоді відчуваю тебе, гетьмане, зделека, (як ти хотів вести своїх козаків до найбільшого полководця). Я відчуваю твої поземі плечі, Мазепо.« Поет відчуває тоді, що він також немов прив'язаний до коня і мчиться степом. Цей реальний образ, представлений безліч разів уже в світовій літературі, використовує Рільке на те, щоб цілість перенести 'реально' з реального світу в площину містики: »всі речі зникли мені, лише небо можу розпізнати«. Завдяки тому зберігається і надалі повна ре-

альність картини. — Ця поезія може бути теж прикладом на те, як поглиблюється з часом у Рільке реалізм вияву, при чому все знаходить вислів типове для нього містичне сприйняття дійсности. В цій самій збірці є також довша поезія про згаданого в »Бурі« найбільшого полководця, Мазепиного союзника, що хоч побитий під Полтавою перейшов у легенду Це »Карло XII Шведський їде в Україні« (»Karl der Zwölfte von Schweden reitet in der Ukraine«).

Цікаво, що образ коня в степу, виступає навіть у »Сонетах до Орфея« (XX сонет) і то з виразним покликанням на спомин одного весняного дня »з Росії«, коли то самітній кінь вийшов зі села, що провести ніч у степу. Це особливо вражає в цій збірці — найбільше „позапростірній" із усі збірок Рільке. Видко, що спомини з України, яка і тут названа лише через незнання загальною назвою Росії, були дуже сильні.

З інших пізніших поезій може слід згадати ще про „Смерть поета" (»Der Tod des Dichters«) зі збірки „Нові вірші". Як подає п. Рут Зібер-Рільке, ця поезія була навіяна одною різьбою Родіна, але згадка про посмертну маску поета, в якій відбилося те, чим жило лице поета за життя — „ці глиби, ці степи і ці води", дуже пригадує мені Шевченків „Заповіт" і Шевченкову посмертну маску. Тим більше, що Рільке живо цікавився Ше-

вченком: з України вивіз він „Кобзаря“, а в його архіві збереглися обширні власноручні виписки з якоїсь французької студії про Шевченка, мабуть Е. Дюрана.

Згадуючи про Шевченка, слід добавити, що Рільке не лише заполонила українська народня пісня, але в такій самій мірі теж українське письменство, або точніше сказати, оба найбільші українські поети, отже крім Шевченка також автор “Слова о полку Ігоревім“. В листі Софії Шіль з 23. лютого 1900 р. писав Рільке про цей твір: “З інших зацікавило мене ’Слово‘ безмежно; найкращий є там плач Ярославни, як теж на початку величаве й незрівняне порівняння до десятьох соколів над лебедями... що не має собі рівного“. Цю лицарську поему переклав Рільке на німецьку мову. На жаль цей гарний переклад великого майстра покищо лише частинно оголошений друком. [1]

Позатим можна ще згадати про теплі згадки про Україну в листах Рільке, зокрема в неоголошених досі листах до матері, в яких дав теж майже повний опис своєї мандрівки по Україні.

Навіть коли не розгортати питання про Україну в творчости Рільке на всю широчінь, коли лише обмежитися кількома, позначеними вище заввагами до цієї теми, то і тоді мусить зарисуватися перед нами ця особлива постать великого поета і заразом великого звеличника України.

V.

Рільке в українській поезії.

Окрему главу, що виходить уже поза рямці цієї праці творить інше питання, протилежне до того, що тут розглянуте. Це питання впливу Райнера Марії Рільке на творчість сучасних українських поетів.

Не був це малий вплив, бо Рільке психічно близький українським поетам, для яких також навіть деякі місця пова Україною, якими захоплювався Рільке, стали також близькі.

Як приклад можна згадати „Прагу“ Євгена Маланюка. Цілий цей цикл поезій так і надиханий духом поета-містика й атмосферою його улюбленого міста, Золотої Праги: Для українського поета вона стала вже немислима без Рільке:

„Може, власне, в цім парку, мрійний юнак,
За ростом рослин слідкуючи тільки, —
Знаходив вічности тайний знак
Райнер-Марія Рільке“.

»Земна Мадонна«

Помітний вплив Рільке на Маланюка позначився також в багатьох інших його поезіях.

Замітний він також у численних інших українських поетів останнього 20-річчя. Належить тут Юрій Клен, Леонід Мосендз, Богдан Кравців і передовсім Богдан Ігор Антонич. Що цей вплив не лише не маліє, але навпаки зростає, вказує на те сучасна українська еміграційна лірика, зокрема напр. творчість Михайла Ореста, що проходить у великій мірі під знаком Рільке.

Нещодавно появилася друком навіть окрема біографічна новеля з життя Рільке п. н. „Спрага музики“ пера В. Домонтовича.

Багато українських поетів перекладає поезії Рільке. Тут займає він зовсім окреме місце, Можна сміло сказати, що кількість і якість перекладів з Рільке дорівнює сьогодні мало що не всім іншим перекладам з чужої лірики, узятим разом і це є певного роду мірило, що творчість Рільке для нас близька. Але чомусь українські поети не переклали поезій Рільке, що присвячені Україні. Навпаки переклади цих поезій трапляються чомусь дуже рідко.

Поезії Рільке перекладали на українську мову Богдан Ігор Антонич, Святослав Гординський, Михайло Йогансен, Юрій Клен, Богдан Кравців, Юрій Липа, Остап Луцький, Леонід Мосендз, Михайло Орест, Леонід Первомайський, Михайло Рудницький і інші.

Зокрема Богдан Кравців присвятив свою

увагу перекладам з Рільке. Йому між іншим належить також окрема книжка вибраних перекладів з Рільке „Речі й образи“ (Нюрнберґ 1947), що на сьогодні представляє чи не найвище досягнення українського перекладного мистецтва, об'єднуючи в собі точність передання і красу оригіналу з красою українського вислову. Особливо бездоганно совершенний переклад віршу „Карузеля“. Ці переклади навіть перевищують майстерністю, що об'єднує точність і красу оригіналу, переклади такого майстра, яким був Микола Зеров. Мабуть і тут у дечому стала у пригоді духова зближеність обох поетів, німецького і українського.

* * *

Rainer Maria Rilke und die Ukraine.

Rainer Maria Rilke, (1875—1926) gehört zu den besonderen Erscheinungen des europäischen Geisteslebens: Ein Deutscher, der auf vielen Reisen von westlicher Kultur sowohl als auch von östlicher Religiosität stark beeinflusst wurde, schuf aus diesem eigenartigen Zusammenklang jene kühne Synthese des europäischen Geistes, die sein Werk ausmachen.

Unter den verschiedenen europäischen Ländern, die Rilke von Italien und Spanien bis nach Russland hin kennenlernte und die auf ihn entscheidend wirkten, nimmt die Ukraine eine besondere Stellung ein. Das Aufnehmen dieser verschiedenen Einflüsse lag jenem Teil in Rilke's Begabung, die seiner Abstammung entspricht: („meinem eigenen Gefühl entspricht es ja, mehr als ich sagen kann, zu vermuten, dass die slavische Strömung nicht die geringste sein möchte in den Vielfältigkeiten meines Blutes.'') — Unter den engen Beziehungen, die Rilke zur Kultur europäischer Völker aufnahm, sind ihm die russische und ukrainische Frömmigkeit wie auch die französische Literatur zum besonderen Erlebnis geworden.

Seine Reise in die Ukraine unternahm Rilke ein Jahr nach der Russlandreise, nämlich im Jahre 1900. Sie führte ihn zunächst nach der ukrainischen Hauptstadt Kiew, von hier den Dniepr abwärts nach Kaniw, dem Grabe Schewtschenkos, weiter nach Poltawa „am Rande der schönen Ukraine'', wo er das ukrainische Volk und seine Volksdichtung kennenlernte, und von dort weiter über Charkow nach Saratow. Er wollte auch die Süd-Ukraine und die Krim besichtigen, doch kam diese geplante Reise nicht mehr zustande. — In Kiew besichtigte Rilke alte ukrainische Kirchen und Dome, wie auch das grösste ukrainische Kloster, Petscherska Lawra, mit seinen vielen Heiligen und berühmten Katakomben.

Diese Reise hat Rilke nach seinen früheren Studien über die ukrainische Literatur und Kultur gemacht, deshalb nahm sie denselben Weg wie ihn die Ukrainer selbst gehen: von der Heiligen Stätte in Kiew zum Grabe des grössten ukrainischen Dichters Taras Schewtschenko. (vergl. „Da trat ich als ein Pilger ein.") Mit Kiew sind die ersten grossen Werke Rilkes „Das Stundenbuch" und „Geschichten vom lieben Gott" verbunden.

„Ohne Kiew ist das Stundenbuch nicht denkbar", schreibt Dr. S. Brutzer, und andererseits hat Rilke Kiew im „Stundenbuch" ein Denkmal gesetzt. Zu den schönsten Gedichten, die der Ukraine gewidmet sind, gehören die Darstellung der Sophien Kathedrale in Kiew („Selten ist Sonne im Sobór") und die Schilderung der Petscherska Lawra, („Weisst du von jenen Heiligen mein Herr" und „Du bist das Kloster zu den Wundenmalen") wie auch die Betrachtungen ukrainischer Natur und ukrainischer Geschichte. („Der Sturm", dem ukrainischen Hetman Iwan Mazepa gewidmet und „Karl der Zwölfte von Schweden reitet in der Ukraine").

„Die Geschichten vom lieben Gott" sind ein Zeugnis der Sehnsucht des Dichters zu Gott. Überall in ganz Europa von Italien bis Russland sucht er Gott. Der Ukraine sind in diesem Werk zwei Erzählungen gewidmet, ein Beweis dafür, dass er in diesem Lande die Begegnung mit Gott am spürbarsten erfahren hat, in dem Lande „in welchem die Gräber die Berge sind, sind die Menschen die Abgründe. Tief, dunkel, schweigsam, ist die Bevölkerung, und ihre Worte sind nur schwankende Brücken über ihrem wirklichen Sein. ...Nach allen Richtungen scheint alles grenzenlos. Die Häuser selbst können nicht beschützen vor dieser Unermesslichkeit; ihre kleinen Fenster sind voll davon. Nur in den dunkelnden Stuben stehen die alten Ikone, wie kleine Steine Gottes, und der Glanz von einem kleinen Licht geht durch ihren Rahmen, wie ein verirrtes Kind durch die Sternennacht. Diese Ikone sind der einzige Halt, das einzige zuverlässige Zeichen am Wege, und kein Haus kann ohne sie bestehen."

Diese unmittelbare Verbundenheit zwischen Gott und den Menschen, der Rilke hier in der Ukraine begegnete, ergriff ihn in

besonderer Weise. „Das Stundenbuch" offenbart seine pantheistische Weltanschauung, die der mystischen Weltanschauung des ukrainischen Volkes stark gleicht, indem sie Gott überall sieht, in Menschen und Dingen, doch nicht Gott als den von Anbeginn Seienden, sondern als den Werdenden, durch die Menschen Wachsenden. Gott ist „das Reifen der Dinge und Menschen" aber auch „das Reifen in uns". Gott ist „der Kommende, der von Ewigkeit her bevorsteht, der Zukünftige, die endliche Frucht eines Baumes, dessen Blätter wir sind. Wie die Bienen den Honig zusammentragen, so holen wir das Süsseste aus allem und bauen ihn." Rilke glaubt in diesem Sinne an die besondere Aufgabe, die der Ukraine zufällt, das geht aus seinem Vergleich zwischen dieser und Italien beispielsweise hervor: „Der Ast vom Baume Gott, der über Italien reicht", blühte nur, hat aber keine Frucht gebracht. Doch die Ukraine wird diese Frucht hervorbringen, („Mit einem Ast der jenem niemals glich").

Durch starke dichterische Schöpfungen der ukrainischen Volkssänger „Kobzare" wurde Rilke so angeregt, dass er ihnen ein Denkmal setzte im Gedichte „Eine Stunde am Rande des Tages" und in zwei Erzählungen vom lieben Gott. („Wie der alte Timofiej singend starb" und „Das Lied von der Gerechtigkeit"). Diese beiden Erzählungen bilden eine vollkommene Darstellung des ukrainischen Geistes, der sich aus Frömmigkeit, Freiheitsliebe und Kunstbegabung als Hauptmerkmale zusammensetzt.

Auch die ukrainische Literatur begeisterte Rilke. Das alte ukrainische Gedicht „Slowo o polku Ihorewi" („Ihorlied" aus dem XII. Jhdt.) hat ihn „ungemein interessiert; das Schönste darin ist die Klage der Jaroslawna und gleich im Anfang der stolze, unübertreffliche Vergleich mit 10 Falken über den Schwänen... er hat nicht seinesgleichen"). — Dieselbe Begeisrerung galt der Dichtung Schewtschenkos und der ukrainischen Volksdichtung. Das Ihorlied hat Rilke ins Deutsche übertragen, und das ukrainische Volkslied von der Gerechtigkeit ist in gleichnamiger Novelle übertragen worden. Rilke hat seine Novelle als eine Schilderung dieses Gedichtes geformt.

Abschliessend muss noch erwähnt werden, dass nicht nur Rilke durch die Ukraine zu neuem tieferen Schaffen angeregt wurde, sondern auch umgekehrt viele ukrainische Dichter wie: Euhen Malaniuk, Bohdan Ihor Antonytsch, Mychajlo Orest, Bohdan Krawziw u. a., mehr oder weniger durch ihn angeregt wurden, und heute dieser Einfluss stärker als je in Erscheinung tritt.

Примітки

I. [1] Вперше ця розвідка друкувалася в львівському щоденнику «Діло»,(1935, чч. 76—87,) і тоді ж вийшла окремою відбиткою: «Райнер Марія Рільке й Україна», Львів 1935, 8⁰ 32 ст.

[2] Дмитро Дорошенко: Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte deutsch-ukrainischer Beziehungen im Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur. Leipzig 1941, (1942).

[3] Володимир Січинський: Чужинці про Україну, 5. видання. Авґзбурґ 1946.

[5] Johann Gotfried von Herder, Reisetagebuch, 1769.

[4] Samuel Gotlieb Gmelin: Reise durch Russland... Petersburg 1770, 1784.

[6] Jean-Benoit Scherer: Annales de la Petite Russie... Paris 1788.

[7] Johann Christian Engel: Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken. Halle 1796.

[8] Georg Kohl: Die Ukraine (Kleinrussland). Dresden u. Leipzig 1841.

[9] August L. M. Freiherr von Haxthausen: Studien über die inneren Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Russlands. I—III. Hannover 1847, Berlin 1852.

[10] Johann Heinrich Blasius: Reise im europäischen Russland in Jahren 1840 und 1841. II. Reise im Süden. Braunschweig 1854.

[11] Alexander Petzholdt: Reise im westlichen und südlichen europäischen Russland im Jahre 1855. Leipzig 1864.

[12] Friedrich Bodenstedt: Die poetische Ukraine. Stuttgart und Tübingen 1845.

II. [1] Rainer Maria Rilke: Briefe aus Muzot. Herausgegeben von Ruth Sieber-Rilke und Carl Sieber. Leipzig 1937, Insel-Verlag; ст. 244.

[2] там же, ст. 69—70. — [3] ст. 97. — [4] ст. 75.

III. [1] Пор. Sophie Brutzer: Rilkes russische Reisen. Königsberg Pr. 1934, ст. 3 і слід.

[2] Rainer Maria Rilke: Briefe und Tagebücher aus der Frühzeit 1899 bis 1909. Herausgegeben von Ruth Sieber-Rilke und Carl Sieber. Leipzig 1931, ст. 8. — [3] там же, ст. 11. — [4] ст. 16.

IV. [1] Rainer Maria Rilke: Briefe und Tagebücher aus der Frühzeit... ст. 17. — [2] там же, ст. 46. — [3] ст. 26.

Бібліографія

Писання про Рільке українською мовою

В о л о д и м и р З а л о з е ц ь к и й: Райнер Марія Рільке. „Воля“ Відень 1920.

М и х. Р у д н и ц ь к и й: Два поети — два контрасти. Ріш-пен і Рільке. „Діло“, Львів 1927, ч. 13.

М и х. Р у д н и ц ь к и й: Заблуканий Орфей. „Світ“, Львів 1927, ч. 2, ст. 10.

Є. Ю. П е л е н с ь к и й: Райнер Марія Рільке. „Вогні“ Львів 1932, ч. 9, ст. 121—122.

Є. Ю. П е л е н с ь к и й: Райнер Марія Рільке й Україна. „Новий Час“, Львів 1934, ч 66.

Є. Ю. П е л е н с ь к и й: Райнер Марія Рільке й Україна. „Діло“ Львів 1935, чч. 76, 77, 79, 80, 83, 84, 86, 87 і окр. від-битка: Львів 1935, 8⁰, 32 ст.

З м і с т: Україна в німецькому письменстві — Життєвий і творчий шлях Рільке. Рільке й Україна. — Бібліографія.

Р е ц е н з і ї: Б. К р а в ц і в, „Дажбог“, Львів 1935, ч. 7.

А р а м і с (М. Мох): Потрібні праці Є. Ю. Пеленського. „Нова Зоря“, Львів 1935, ч. 56.

O. F. B. (a b l e r): Rainer Maria Rilke a Ukrajina. „Moravské Slovo“, Brno 30 ŕijna 1935.

W. R u d k o: „Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift für Polen“, Heft 30. Posen 1936, S. 274—275.

Є. Ю. П е л е н с ь к и й: Р. М. Рільке в Києві. „Новий Час“, Львів 1935. ч. 160.

Переклади з Рільке на українську мову

Переклав:

Б о г д а н І г о р А н т о н и ч:

Хтонебудь в розпуці денебудь на світі... „Дажбог“, Львів 1933, ч. 4, ст. 40.

В о л о д и м и р З а л о з е ц ь к и й:

Дума про любов та смерть Корнета Христофа Рільке. Пер. В. З. „Літературно-Науковий Вістник“, Львів 1922, кн. т. 2. 117-124.

Майк Йогансен:

Передчування. „Червоний Шлях“, Харків 1933, ч. 2, ст. 144.

Богдан Кравців:

Хлопець. „Літературно-науковий Вістни “, Львів 1935 (?). — (Передруки:) Богдан Кравців: „Дон Кіхот в Альказарі. Львів 1938, ст. 9. — Богдан Кравців: „Остання осінь“, Берлін-Прага 1940, ст. 23.

Вечеря. Б. К. „Час“, Фюрт 1946, ч. 48.
Острови сирен. Переклав б. . „Час“, Фюрт 1946, ч. 50
Пісня лю бови. Переклав бк. „Час“, Фюрт 1946, ч. 51

Це там, де крайні вже хатки. З німецької Б. К. „Культурно-мистецький календар-альманах на 1947 рік“, Реґенсбурґ 1947, ст. 68

Останній вечір. Б. К. „Час“, Фюрт 1947, ч. 4.
Перед літнім дощем. Б. К. „Час“, Фюрт 1947, ч. 7.
В обгортці з багру... Б. К. „Час“, Фюрт 1947, ч. 10
На осонні шляху... Б. К. „Час“, Фюрт 1947, ч. 13.
Доля жінки. Б. К. „Час“, Фюрт 1947, ч. 18.
Кретійська Артеміда. Б. К. „Час“, Фюрт 1947, ч. 20.
Смерть коханої. „Час“, Фюрт 1947, ч. 28.
Хто любить... Б. К. „Час“ Фюрт 1947, ч. 29.
При роялі. „Час“, Фюрт 1947, ч. 35.
Заклинання змій. „Українська Трибуна“, Мюнхен 7. 9.1947.

Орфей, Еврідіка, Ге мес. „Арка“, Мюнхен 1947, ч. 2-3, ст. 34.

Чаклун, Б. К. „Час“, фюрт 14. 9. 1947.

Дама перед дзеркалом. „Арка“, Мюнхен 1947, ч. 4, ст. 27.

Речі й образи. Вибрані поезії. Переклад Богдана Кравцева. Видавництво „Час“, Нюрнберґ 1947, 8⁰ 128 ст.
Зміст: Це там, де крайні вже хатки. — Чужий. — При роялі. — Святий Юрій. — Відхід блудного сина. — Пієта. — Пантера. — Її доля. — Прощання. — Досвід із смертю. — Перед літнім дощем. — Останній вечір. — Останній із графського роду Бредероде тікає від турецького полону. — Куртизана. — Каруселя. — Сібілла. — Смерть коханої. — Архаїчне торзо Аполлона. — Осінній день. — Дама перед дзеркалом. — Викрадіж. — Орфей. Еврідіка. Гермес. — Пісня лю бови. — Давид співає Савлові. — Леда. — З дитинства. — Естера. — Острови сирен. — Кретійська Артеміда. — Алькеста. — Заклинання змій. — Поет. — Хлопець. — Кінцівка. Вечір. Вечеря. Чаклун · Воскреслий. — Хто — любить. — Золотар. — Слізниця — На осонні шляху. — Завжди знову. — В обгортці з багру. — Осінь. — Читаючи. — Оце ж і туга. — Живу я життя це — Роб тники ми — Післяслово.

Рецензії: О. Ізарський: Роки з Рільке. „Час“, Фюрт 1948, ч. 1-2, ст. 6. — „Орлик“, Берхтесґаден-Мюнхен 1948, ч. 2.

Юрій Липа:

Я живу колами в розстанню... „Літературно-науковий Вістник“, Львів 1923, кн. 7, ст. 276.

Будда. „Літературно-науковий Вістник“, Львів 1923, кн. 8, ст. 316.

З “Віґілій“. „Літературно-науковий Вістник“. Львів 1924, кн. 3-4,. ст. 222.

Може бути йду... „Літературно-науковий Вістник“, Львів 1927, кн. 3, ст. 193.

Осінній день. „Літературно-науковий Вістник“, Львів 1927, кн. 5, ст. 62.

Остап Луцький:

Буря. „Літературно-науковий Вістник“, Львів 1924, кн. 3-4, ст. 340.

Леонід Мосендз:

Якби хоч раз цілком так було тихо... „Літературно-науковий Вістник“, Львів 1928, кн. 1. ст. 82.

Карло XII-й, король шведський, мчить по Україні. „Вістник“, Львів 1934, кн. 4, ст. 248-250.

Строгі години. — Осінній день. „Студентський Шлях“, Інсбрук-Мюнхен 1946, ч. 2-3.

Хлопець. „Студентський Шлях“, Інсбрук-Мюнхен 1946, ч.4.

Михайло Орест:

Моя оселя меж днем і сном. — Касабянка. — Боденське озеро. — До церкви на горі веде дорога. — Себе найшов я доби смеркової. — Перед літнім дощем. — Осінній день. — Ти чув мій лісе, подув зим скорботий — (в кн.) Михайло Орест: „Луни літ“, Краків-Львів 1944, ст. 66-73.

Боюся я мови мертвущих пут. — Біля Тебе непевно будуєм віками... „Орден“, Авґзбурґ 1946, ч. 9-10, ст. 14.

Тоді ми... „Рідне Слово“, Мюнхен 1946, ч. 9-10, ст. 5.

Я цвів би садом — щоби сни нетлінні... „Рідне Слово“, Мюнхен 1946, ч. 12, ст. 94.

Народження Венери. „Арка“, Мюнхен 1947, ч. 2-3, ст. 33-34.

Євген Юліян Пеленський:

Пісня про Правду. „Дажбог“, Львів 1932, ч. 2. ст. 28-32.

Як старий Тимофій умирав співаючи. „Вогні“, Львів 1932, ч. 7. ст. 92-94, ч. 8, ст. 107-10?.

Леонід Первомайський:

Самотність. „Червоний Шлях“, Харків 1933, ч. 2, ст. 145.

Михайло Рудницький:

Народній мотив. — Поет. — Сонет до Орфея. XXУIII. — Шляхи. (З французького). „Світ“, Львів 1927, ч. 3, ст. 9.

Юрій Шерех:

Живу я життям у невпинних змаганнях. — Тебе будуєм, храму пишна наво . . . „Рідне Слово“, Мюнхен 1945-1946, ч. 2, ст. 11.

Рільке в українській поезії

Євген Маланюк: Прага. В збірці „Земна Мадонна“, Львів 1934.

В. Домонтович: Спрага музики. Бенвентура й Райнер Марія Рільке. Біографічна новеля. Фрагмент. „Українська Трибуна“, Мюнхен 1948, ч. 10.

З М І С Т

1. Україна в німецькій літературній традиції 5
2. Життєвий і творчий шлях шлях Рільке 17
3. Подорож Рільке в Україну 1900 р. 26
4. Україна в творах Рільке 32
5. Рільке в українскій поезії 51
Зміст у німецькій мові 54
Примітки 57
Бібліографія 59